

UNIVERZITA TOMÁŠE BATI VE ZLÍNĚ

Institut mezioborových studií Brno

Akcenty moderního křesťanského sociálního učení

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Vedoucí bakalářské práce:

Doc. PhDr. Eduard Radvan, CSc.

Vypracovala:

Jana Štefánková

Brno 2005

Poděkování

Srdečně děkuji panu doc. PhDr. Eduardu Radvanovi, CSc. a panu JUDr. Bedřichu Vymětalíkovi za cenné rady a připomínky k mé bakalářské práci, za metodickou pomoc při zpracování práce.

Též upřímné poděkování patří mé rodině za trpělivost a psychickou podporu.

Brno, 7. října 2005

.....
Jana Štefánková

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma „Akcenty moderního křesťanského sociálního učení“ zpracovala samostatně a použila jen literaturu, která je uvedena v seznamu v závěru mé práce.

.....
Jana Štefánková

OBSAH

ÚVOD	2
1. Sociální nauka katolické církve – úvod do problematiky	3
1.1. Důvod vzniku sociálního učení, jeho základní stavební kameny	3
1.2. Čím se učení zabývá – obsah, poslání církve	3
1.3. Sociální nauka jako vědní disciplína, metodologie nauky	5
1.4. Trvalé principy a hodnoty sociální nauky církve	5
2. Počátky a dějinný vývoj katolické nauky	7
2.1. „Borské teze“ vydané r. 1883 v Boru u Tachova	7
2.2. Rerum novarum – první encyklika vydaná papežem Lvem XIII.	8
2.3. Další sociální encykliky a církevní dokumenty	10
3. Sociální encyklika papeže Jana Pavla II. „CENTESIMUS ANNUS“	14
3.1. Celistvé shrnutí encykliky	14
3.2. Podrobnější rozbor jednotlivých kapitol	14
3.3. Vybraná témata, která mě oslovila	25
4. Možnosti využití křesťanského sociálního učení pro společnost	28
4.1. Využití v oblasti ekonomiky a hospodářství	28
4.2. Pomoc potřebným – charita, misie, odstranění chudoby	31
Závěr	35
Resumé	36
Anotace	37
Klíčová slova	37
Literatura a prameny	38

ÚVOD

Cílem mé bakalářské práce je zjistit, jak byly myšlenky křesťanského sociálního učení účinné v minulém století a zda jsou životaschopné a inspirující i pro dnešní dobu a perspektivní pro budoucnost. Základní metodou shromažďování informací potřebných ke zpracování této práce byla četba a studium materiálů k dané problematice. Měla jsem možnost diskutovat s lidmi angažujícími se v této oblasti, zúčastnila jsem se víkendového semináře, který pojednával na toto téma. Zde jsem se setkala s mnoha odborníky z naší republiky i ze zahraničí. O této problematice jsem mluvila i s lidmi nezasvěcenými, zjišťovala jsem jejich názory na danou problematiku. Ze všech získaných informací jsem vyvodila závěry a pokusila se o nástin možných řešení sociálních problémů, s nimiž se zatím ne příliš úspěšně potýkáme.

Práci jsem rozdělila na čtyři kapitoly. V první kapitole charakterizuji sociální učení církve a poukazuji na důvody jeho vzniku. V této souvislosti připomínám jeho základní rysy a důvody jeho trvalé aktuálnosti. V závěru kapitoly objasňuji trvalé principy a hodnoty této nauky.

V druhé kapitole připomínám počátky sociálního učení církve v dějinném horizontu počínaje vydáním „Borských tezí“ roku 1883. Dále pojednávám o sociálních dokumentech církve, které stručně charakterizují a zaměřuji se na první a nejdůležitější sociální encykliku *Rerum novarum* vydanou papežem Lvem XIII. roku 1891.

Ve třetí kapitole rozebírám podrobněji encykliku *Centesimus annus* vydanou roku 1991 papežem Janem Pavlem II. ke stému výročí encykliky *Rerum novarum*. Rozepisuji se o tématech, která mě nejvíce oslovila, která vnímám jako důležitá v kontextu s dnešní dobou.

Ve čtvrté kapitole se zabývám možnostmi užití křesťanského sociálního učení, jeho principů, v hospodářství a ekonomice. Pojednávám o tom, zda je možné využitím tohoto učení dát spravedlivější podobu světu, ovlivnit rostoucí propast mezi bídou a bohatstvím. Dále demonstřuji na příkladech, jak je sociální učení uváděno do praxe v humanitární oblasti: v případech pomoci potřebným, chudým, zestárlým, pronásledovaným, v naplňování projektů na odstranění chudoby.

1. Sociální nauka katolické církve – úvod do problematiky

1.1. Důvod vzniku sociálního učení, jeho základní stavební kameny

Oficiální název tématu, kterým se zabývám, je sociální nauka církve. V literatuře i odborných statích se setkáváme též s označením katolická sociální nauka či křesťanské sociální učení. Užití posledního termínu se mi jeví jako nejpříznačnější: jednak v něm nezaznívá pojem instituce církve a také vyjadřuje to, že se nauka neobrací jen na věřící lid, ale také na mimocírkevní veřejnost, na všechny lidi „dobré vůle“ bez ohledu na jejich náboženské přesvědčení. Nejčastěji tedy ve své práci používám termín křesťanské sociální učení (ještě bych dodala - nejen pro křesťany).

Křesťanské sociální učení vzniklo z potřeby hájit důstojnost člověka, jeho práva, z potřeby kriticky vystupovat vůči všem, kteří tyto základní hodnoty jakýmkoliv způsobem ohrožují. Posláním církve je hájit tyto zájmy člověka, který je, dle biblické víry, především obrazem a svobodným partnerem Boha a má na Zemi nezastupitelnou hodnotu. Katolická sociální nauka je, podle slov Jana XXIII., „*podstatnou částí křesťanského učení o člověku*“.¹ Nemá být jen souborem věčných pravd, ale také svědectvím o setkávání výzev evangelia s konkrétními společenskými problémy v průběhu dějin.²

Církev se zabývala sociálními danostmi své doby ve všech obdobích dějin, a to jak v teologii, tak ve své pastorační, charitativní a politické praxi. Jde o vývoj, který vedl k vydání první papežské encykliky *Rerum novarum* (1891) a tím ke vzniku vlastní katolické sociální nauky. Dalším základním stavebním kamenem nauky je encyklika *Centesimus annus* napsaná papežem Janem Pavlem II. a vydaná o sto let později r. 1991. Kromě hlavních morálních zásad trvalé platnosti obsahují obě encykliky také časově podmíněné odpovědi, které je nutné chápat vždy v kontextu společensko-dějinné situace, v níž byly řečeny.

1.2. Čím se učení zabývá – obsah, poslání církve

Sociální učení římskokatolické církve se zabývá převážně problémy tohoto světa a jeho proměn. Vyjadřuje se k aktuálním otázkám a potřebám společenského života. Církev nechce a nepředkládá žádnou ideologii, ani konkrétní hotové návody k jednání, tj. vlastní

¹ Srov. Mater et Magistra, čl. 222. In: Sociální encykliky (1891-1991), 1996.

² Srov. Sociální encykliky (1891-1991), 1996. Předmluva T. Halíka.

politické a ekonomické programy. Tím si chce uchovat svobodu vůči politickým institucím a režimům. Cítí však mravní povinnost a právo vystupovat proti nim, pokud je lidská důstojnost ohrožena. Jako důkaz tohoto tvrzení ocituji několik řádků z pastorální konstituce *Gaudium at spes*: "Církev, která se vzhledem k svému úkolu i kompetenci nemůže nijak zaměřovat se státem a neváže se na žádný politický systém, je zároveň znamením a záštitou transcende lidské osoby... Vždycky a všude však jí má být dovoleno opravdu svobodně hlásat víru, učit svou sociální nauku, bez překážek plnit svůj úkol mezi lidmi a posuzovat z hlediska mravního i ty věci, které patří do oblasti politiky, vyžadují-li to základní práva lidské osoby nebo spása duší. Přitom bude používat všech prostředků, ale jen takových, které jsou v souladu s evangeliem a dobrem všech lidí v různých dobách a situacích."³

Druhý vatikánský koncil zdůrazňuje, že poslání církve není povahy politické ani ekonomické, nýbrž duchovní. Duchovní dimenze skutečnosti a lidského života však nesmí být izolována od ostatních sfér života. Proto koncil prohlásil, že právě z duchovního poslání církve vycházejí úkoly, inspirace, "světlo a síla" pro lidskou činnost také na poli politickém i hospodářském. Evangelizace, která je prvním úkolem církve, nespočívá ve zbožné rétorice, ale ve vtělování hodnot evangelia do způsobu myšlení lidí a jejich životního stylu. Pravá evangelizace, na rozdíl od povrchní náboženské agitace, neopomíjí "inkulturaci", dlouhodobý proces zakořeňování víry do kultury společnosti. To předpokládá porozumět kultuře, být schopen dialogu, hledat styčné body k diskusi. Pastorální odpovědnost církve zahrnuje i péči o kultivaci společenských podmínek života, protože lidské bytí je spolu-bytím, lidská osoba není izolovanou jednotkou. Kritériem opravdovosti života z víry je v neposlední řadě citlivost pro potřeby světa a solidarita s bližními, zvláště s chudými a pronásledovanými.⁴

Papež Jan Pavel II. říká, že složitost lidské existence ve společnosti má být ve světle víry a církevní tradice promyšlena a má být porovnávána shoda či neshoda s učením evangelia o člověku a o jeho pozemském i nadpřirozeném povolání. Na základě toho pak má učení církve usměrňovat jednání křesťanů.⁵ Sociální nauka církve má také uchovávat, reflektovat a předávat pozitivní dějinnou zkušenost církve.

³ 2. vatikánský koncil, *Gaudium et spes*, 1965, čl. 76. In: www.vatican.va

⁴ Srov. Sociální encykliky (1891-1991), 1996. Předmluva T. Halíka.

⁵ Srov. *Sollicitudo rei socialis*, čl. 41. In: Sociální encykliky (1891-1991), 1996.

1.3. Sociální nauka jako vědní disciplína, metodologie nauky

Sociální nauka církve je disciplínou teologickou, je hraniční disciplínou mezi sociologií, politologií a ekonomikou, využívá současných poznatků těchto i jiných společenských věd. Čerpá z příbuzných teologických a filozofických oborů, z morální teologie, filozofické antropologie, biblických věd i dogmatiky. Je disciplínou teoreticko-praktickou, určenou pro praxi církve, má být důležitým nástrojem "nové evangelizace" a napomáhat partnerskému dialogu církve se současným světem, který se započal na 2. vatikánském koncilu.

Metodologii sociální nauky charakterizují tři hlavní kroky: vidět, hodnotit, jednat. "Vidět" znamená analyzovat problémy společnosti s pomocí empirických sociálních věd. "Hodnotit" znamená interpretovat poznanou skutečnost ve světle křesťanské nauky. Poté následuje výzva k činům, inspirace k jednání s konkrétní volbou cílů a prostředků.⁶

1.4. Trvalé principy a hodnoty sociální nauky církve⁷

Sociální učení římskokatolické církve vychází z následujících trvalých principů, které lze rovněž definovat jako základní nezcižitelné hodnoty, jež musí být trvale respektovány v každé společnosti, má-li být pojmenována jako „spravedlivá“:

1. Soukromé vlastnictví

Je to především důrazná obhajoba soukromého vlastnictví jako důležité základny pro svobodný rozvoj člověka a jeho zabezpečení. Statky země jsou určeny všem, a nikoliv jen pro někoho. Společenské uspořádání tedy musí v duchu personalismu dávat možnost tohoto soukromého vlastnictví pro všechny.

2. Subsidiarita

Princip subsidiarity požaduje ponechání samostatnosti a odpovědnosti jednotlivci všude, kde je to možné. Tam, kde jednotlivec nestačí, má se přenášet pravomoc a odpovědnost na

⁶ Srov. Sociální encykliky (1891-1991), 1996. Předmluva T. Halíka.

⁷ K tomu a dalšímu srov. Vymětalík, 1993.

větší společenské celky a nakonec na stát, ale vždy jen v takové míře, kolik je pro dobro společnosti nezbytně nutné.

3. Solidarita

Požadavek solidarity ve smyslu spolupráce a vzájemné pomoci k umožnění důstojného života všech členů společnosti.

4. Práce a kapitál

K důležitým zásadám sociálního učení církve patří zdůraznění významu a hodnoty lidské práce jako základního rozměru lidské pozemské existence člověka. Kapitál je výsledek minulé lidské práce a bez práce by se nemohl dále zvětšovat. Prací člověk přetváří přírodu, prací prosazuje svou lidskou subjektivitu. Proto má mít také práce přednost před kapitálem. Nadřazenost kapitálu nad prací vedla k třídnímu boji a sociálním konfliktům. Uznání přednosti práce před kapitálem by mělo vést k uznání nutnosti obou, ke spolupráci práce a kapitálu a dle možností k sloučení práce s vlastnictvím, aby tak člověk měl na základě vlastní práce „*plné právo pokládat se současně za spoluvlastníka všeho toho, na čem pracuje spolu se všemi ostatními*“.⁸

5. Participace

Princip participace je již obsažen v principech předchozích. Vyjadřuje požadavek na správnou, úměrnou a odpovědnou účast všech členů společnosti na rozvoji sociálně-ekonomického, politického a kulturního života. Jde o požadavek široké demokracie, takové, která nevyklučuje z aktivní účasti člověka žádnou oblast lidské činnosti.

Principy, které jsem zde vyjmenovala, najdeme v té či oné podobě ve všech sociálních encyklikách počínaje Rerum novarum. Proto v následujících kapitolách krátce připomenu jak tuto stěžejní encykliku, tak následná vystoupení papežů k sociálním otázkám, která z ní čerpají.

⁸ Srov. Laborem exercens, čl. 14. In: Sociální encykliky (1891-1991), 1996.

2. Počátky a dějinný vývoj katolické nauky

2.1. „Borské teze“ vydané r. 1883 v Boru u Tachova⁹

Druhou polovinu 19. století v převážné části Evropy výrazně ovlivnila sociální nerovnováha způsobená na jedné straně rozvojem lékařské vědy a s tím souvisejícím nárůstem počtu obyvatel a na straně druhé zbláckováním obyvatelstva vzniklým prudkým rozvojem malých i větších továren a nedostatkem pracovních míst. Stále více lidí přicházelo z vesnic do měst za prací, kde často pracovali v nelidských podmínkách a bez jakýchkoliv práv. Takové postavení dělníků vyvolalo místní bouře a nespokojenost.

Pokusů o řešení vzniklé otázky bylo mnoho, od liberálního kapitalismu až po marxistický socialismus. I římskokatolická církev hledá řešení. Katoličtí politici po mnoha letech diskusí dospěli k závěru, že zabránit revoluci lze tím, že dělníky více začlení do hospodářského procesu společnosti.

Jedním z tehdejších nejvýznamnějších katolických politiků byl Karel Jindřich, kníže z Lowensteinu.¹⁰ Kníže Karel pochopil, že rozvoj svobody je nezadržitelný a toto vědomí ho vedlo mezi sociálně smýšlející katolíky v Německu. Stal se jednou z hlavních osobností německého katolicko-sociálního hnutí a byl pověřen vypracováním návrhu zásad pro řešení otázek práce. V návrhu kladl především důraz na přeměnu společnosti na základě křesťanství a spolupráce: na řešení rozporů kapitalismu, na správné zásady odměňování za vykonanou práci, na změnu poměrů v zemědělství a oddlužení pozemkového majetku, na zákaz práce o nedělích, na selské spolky a maloroľnická úvěrová družstva, na spolek pro blaho pracujících. Po vypracování návrhu svolal roku 1883 na borský zámek 14 význačných osob, sociálních politiků, včetně zástupce Vatikánu. Výsledky této schůzky byly po čtyřech dnech společného jednání podepsány a vydány. Tak vznikly „Borské teze“.

Teze se týkaly dělnické otázky a s ní související otázky řemeslnictva. V tezích o dělnické otázce byl kladen důraz na otázky související s pracovní smlouvou. Práce již není chápána jako zboží, které se prodává nebo kupuje, ale má hodnotu mravní, protože bezprostředně souvisí s člověkem. Pracovní smlouva má být uzavřena na právním základě jako smlouva o mzdě nebo platu, ne jako smlouva nájemní. Mzda má být chápána jako

⁹ K tomu a dalšímu srov. www.hkap.cz.

¹⁰ Knížecí rod Lowensteinů vlastnil zámek v Čechách v Boru u Tachova a byl znám svojí zbožností prokazovanou nejen slovem, ale i činy: poskytoval chudým dary, šatstvo i jídlo; povoláním řádových sester sv. K. Boromejského zajistil výchovu dětí ve škole i péči o přestárlé a nemocné.

rovnocenná náhrada toho, co pracovník při své činnosti vykonává. Činnost má být spravedlivě ohodnocena. Mzda je označována jako životní základna k zajištění existence, jako základ udržení rodiny a jako zdroj úspor.

V tezích o otázce řemeslnictva se píše o nutnosti zakládat cechy, spolky, soudy a komory, které budou bránit hrozícímu rozpadu řemeslné výroby. Jejich úloha měla spočívat ve stavovském uvědomění, poctivé výrobě, péči o osoby trpící nouzí a v úsilí o další vzdělávání v oboru. Stát se měl na druhé straně postarat o základní odborné školství, o dodržování nedělního klidu, o obstarávání odbytu výrobků a o zákonnou úpravu vypisování nabídek práce a poskytování objednávek. Měl rovněž podporovat zřizování učňovských, tovaryšských a mistrovských spolků.

„Borské teze“ ukázaly směr nové – sociálně zaměřené - cesty odstraňování problémů souvisejících s rozvojem kapitalismu. Jejich význam byl značný. Do té doby byla starost o sociální otázky z katolické strany považována spíše za péči o duši. Teprve „Borské teze“ vedly k závěru, že základy existujících problémů musí být odstraněny stále probíhajícími změnami. Navíc měly „Borské teze“ významný vliv při přípravě papežské sociální encykliky „*Rerum novarum*“ (česky „O nových věcech“).

2.2. **Rerum novarum – první encyklika vydaná papežem Lvem XIII.**

Dne 15. května 1891 vydal papež Lev XIII. dlouho očekávanou první sociální encykliku *Rerum novarum*, ve které církev zaujala oficiální stanovisko k sociální otázce. Po krátkém uvedení aktuálnosti dělnické otázky se papež nejprve obrací proti řešení, které navrhuje socialismus, podle něhož „*se má soukromé vlastnictví zrušit a místo toho z majetku jednotlivců učinit společný majetek všech*“.¹¹ Papež zde vychází z klasického přirozeného práva odůvodňujícího soukromé vlastnictví přirozenou povahou člověka a zdůrazňuje v této souvislosti zvláště samostatnost rodiny vůči státu. Rodina, píše, „*je starší než kterékoliv společenství, a proto musí mít určitá vlastní práva a povinnosti, které jsou plně nezávislé na státě*“.¹² Papež varuje před rovnostářstvím a v protikladu k třídnímu boji vybízí ke smíření tříd: „*Jako v těle tvoří různé údy shodu a ve složení tělesných funkcí vzniká vyrovnanost a harmonie, právě tak ve státě příroda zařídila, aby ty dvě třídy žily spolu ve svornosti a aby*

¹¹ Srov. *Rerum novarum*, čl. 3. In: Sociální encykliky (1891-1991), 1996.

¹² Tamtéž, čl. 9.

mezi nimi panovala vyrovnanost a rovnováha. Rozhodně potřebuje jedna třída druhou; kapitál nemůže být bez práce, ani práce bez kapitálu.“¹³

Uznání práva vlastnictví ovšem sociální otázku ještě neřeší. Řešení dělnické otázky viděl papež na třech úrovních: na úrovni církve, státu a svépomocných organizací. Úkolem církve je především posilovat a rozšiřovat světonázorově-mravní a náboženské smýšlení, jímž se vytváří sociální klima, v němž se může realizovat smíření kapitálu a práce. K tomu přistupuje charitativní působení církve, která *„pečuje ve prospěch chudiny o vhodná zařízení, budující a podporující vše, co pokládá za účelné pro ulehčení v jejich nedostatku*“.¹⁴

Encyklika se také obrací s výzvou na stát. Tím se papež staví na jedné straně proti liberálním pozicím, které spoléhají jen na samočinné léčící síly trhu za abstinence působení státu, a na druhé straně také proti těm katolickým tendencím, které odmítaly zásahy státu. Základním a podstatným úkolem státu je *„podporovat obecné blaho*“.¹⁵ Realizace tohoto cíle *„je nejúčinnější a nejnezbytnější cestou práce dělníků*“.¹⁶ Úkolem státu je tedy vytvořit příznivé ekonomické a společenskopolitické rámcové podmínky jejich práce. Jde o různá ochranná opatření ve prospěch dělníků, která se týkají především pracovní smlouvy.¹⁷

V závěru encykliky papež vybízí dělnictvo k svépomoci: má organizovat svá vlastní dělnická sdružení. Encyklika uvádí dva cíle dělnických sdružení: *„tělesné a duchovní povznesení a rodinný prospěch*“ a *„náležitý vztah mezi dělníky a zaměstnavateli, pokud jde o práva a povinnosti*“.¹⁸

Obsah encykliky *Rerum novarum*, počátku sociálního učení církve, lze tedy shrnout takto:

1. Církev si uvědomuje, že průmyslovou revolucí vzniká nový typ společnosti, který od církve žádá, aby v ní byla přítomna novým způsobem. Její sociální nauka bude muset odpovídat této nové skutečnosti a církev bude muset vybudovat nové formy sociálního jednání, které budou odpovídat novým formám vykořisťování.

2. V moderní průmyslové společnosti vzniká na jedné straně na základě výrobních prostředků obrovská moc a na druhé straně obrovská závislost dělnické třídy na této moci. Zde je nutně zapotřebí zásahů státu ve smyslu právním i sociálním.

3. Jelikož církev cítí spoluodpovědnost za člověka, vstupuje do tohoto procesu.

¹³ Srov. *Rerum novarum*, čl. 15. In: Sociální encykliky (1891-1991), 1996.

¹⁴ Tamtéž, čl. 24.

¹⁵ Tamtéž, čl. 26.

¹⁶ Tamtéž, čl. 27.

¹⁷ Srov. Anzenbacher, 2004.

¹⁸ Srov. *Rerum novarum*, čl. 42, 43. In: Sociální encykliky (1891-1991), 1996.

Sociální nauka církve mění zásadně směr dalšího vývoje sociálních názorů. Odpoutává se od předprůmyslové, zemědělsko-řemeslnicky a stavovsky utvářené společnosti a zaujímá místo v nastupující průmyslové společnosti. Encyklika byla smělym a prozřavým gestem a odpovědí na problémy průmyslové revoluce. To ovšem neznamena, že by byla obecně přijata s nadšením. Encyklika *Rerum novarum* se setkávala s různými ohlasy. Hierarchie katolické církve přijala encykliku velmi rozpačitě. Biskupové v mnoha zemích byli politicky silně spjati s tradičními monarchiemi a nevyvinuli iniciativu k realizaci nové encykliky, protože se domnívali, že sociálně-politické záležitosti nepatří do kompetence církve. Přesto jde o základní dokument sociální nauky a všechny pozdější sociální encykliky se na něj zákonitě odvolávají.¹⁹

2.3. Další sociální encykliky a církevní dokumenty²⁰

V této kapitole se pokusím o výčet sociálních aktivit papežů, které spočívaly především ve vydávání sociálních encyklik a apoštolských listů. První sociální encykliku *Rerum novarum* jsem zmínila v předešlé kapitole. Dalším papežem, který se zasloužil o sociální učení, encykliku *Quadragesimo anno* (15. května 1931), byl Pius XI. Po čtyřiceti letech se pokusil vyložit a použít mravní zákon platný v sociální sféře. Zdůrazňuje zde skutečnost, že kapitál má přispívat k hospodářskému rozvoji spolu s prací. Stanovil podmínky pro potřeby společenského řádu, upřesnil nově vznikající úkoly, aby se mohlo čelit velkým změnám, které přináší rozvoj hospodářství a socialistického hnutí. Ukázal, že společenské protiklady lze překonávat pouze v duchu zásady solidarity a spolupráce. V závěru varoval před zneužíváním svobody sdružování a podnikání, které může ohrozit výsledky spolupráce.

Po smrti Pia XI. nastoupil na papežský stolec Pius XII. K sociálním dokumentům se řadí jeho promluvy „Svatodušní poselství“ (r. 1941) a „Vánoční poselství“ (r. 1944). Zdůraznil zde zejména: všeobecné určení statků a právo na jejich užívání, práva a povinnosti zaměstnanců a zaměstnavatelů, úlohu státu v hospodářství, potřebu mezinárodní spolupráce k uskutečnění větší spravedlnosti a míru, obnovu právního řádu, který by se mohl stát normou pro vztahy mezi třídami a národy, a dále podtrhl význam spravedlivé rodinné mzdy.

Soustavněji se ovšem sociálními otázkami zabýval až jeho nástupce Jan XXIII. v encyklice *Mater et Magistra*, která byla vydána r. 1961. V ní papež mluví o uspořádání světa

¹⁹ Srov. Anzenbacher, 2004.

²⁰ K tomuto a dalšímu srov. Bahounek T., 1997.

po 2. světové válce, o vzniku mnoha soukromoprávních a částečně veřejnoprávních společenství, o výrazném pokroku vědy a techniky. Zdůrazňuje také nebývalý růst výkonnosti hospodářství a zvýšení životní úrovně. Zde poukazuje na rozdíly mezi státy hospodářsky vyspělými a státy zaostalými, na potřebu hledání správných vztahů mezi nimi, na rozdíly v držení majetku a na náklady vynaložené na zbrojení. Klade důraz na spravedlnost a slušnost při odměňování za vykonanou práci. Mzda musí umožnit dělníkovi důstojný život. Potřebný je také soulad mezi hospodářským a sociálním rozvojem, obojí musí být vyváženo tak, aby všechny vrstvy obyvatelstva měly podíl na růstu národního bohatství. Také vztahy mezi zaměstnavateli a zaměstnanci mají být prostoupeny vzájemnou spoluprací, ohleduplností a blahovůlí tak, aby se všichni mohli zúčastnit společného díla. Papež dále zdůrazňuje spojení práva na soukromý majetek s jeho sociální funkcí. Zanedbávanou oblast spatřuje encyklika v zemědělství, rozdíl je především ve výkonnosti zemědělství a průmyslu. Proto poukazuje i na vyváženost hospodářství v této oblasti, především v oblasti daní a poplatků, úvěrování, sociálního a důchodového pojištění, tvorby cen, podpory zpracovatelského průmyslu a zlepšování technického vybavení zemědělských podniků. S tím souvisí i podpora méně vyspělým krajům téhož státu. Tato pomoc však musí být zcela nezištná. V závěrečné části encykliky je kladen důraz na hlásání sociální nauky církve, jejímž „základem je pravda, cílem spravedlnost a hybnou silou láska“.²¹

Papež Jan XXIII. vydává za svého pontifikátu ještě další encykliku: *Pacem in terris* (r. 1963). Uprostřed silného zbrojení vyzývá k budování míru mezi národy a státy na základě úcty k důstojnosti člověka.²²

Druhý vatikánský sněm (1962 – 1965) znamenal pronikavou změnu ve vývoji sociální nauky církve. Pastorální konstituce *Gaudium et spes* (1965) představuje světu živější pojetí člověka, společnosti a hlavně hospodářství. Tento výklad společnosti způsobil zásadní obrat ve vývoji sociální nauky tím, že se vymaňuje ze vzájemně propojených společensko-hospodářských důvodů dvou hlavních soustav – kapitalismu a socialismu, a otevírá se novému pojetí, které sleduje dvojí dosah rozvoje: ohled na lidské potřeby hmotné povahy, ale i na požadavky člověka po stránce intelektuální, mravní, duchovní a náboženské, neboť obojí tvoří u člověka nedílnou jednotu.²³ Tak je v sociální nauce posílen důraz na člověka, který zůstává cílem, podmětem a nositelem hospodářského rozvoje společnosti v celém světě.

²¹ Srov. *Mater et Magistra*, čl. 226. In: *Sociální encykliky (1891-1991)*, 1996.

²² I v tomto případě je reflektován problém, který má zásadní sociální význam a důsledky. Vzhledem ke specifice učení církve o válce a míru však tento problém ponechám stranou.

²³ Srov. *Gaudium et spes*, čl. 64. In: www.vatican.va.

Papeže Jana XXIII. vystřídal na papežském stolci Pavel VI. Papež Pavel VI. ve své encyklice *Populorum progressio* citlivě odpověděl na stupňující se vědomí společenské nerovnosti, vedoucí k nespravedlivému upřednostňování vyspělých národů na úkor národů zaostalých. Papež předpokládá rozvoj jako přechod k lepším životním podmínkám, vyzývá k osvobození od nespravedlnosti.

O čtyři léta později vydal Pavel VI. apoštolský list *Octogesima advenies* (1971), ve kterém zhodnotil výsledky působení sociální nauky církve za osmdesát let od vydání *Rerum novarum*. Především pravdivě vyzvedl závažné společenské úkoly zejména v tzv. post-industriální společnosti. Upozornil na hrozící nebezpečí mezinárodních koncernů, které nejsou závislé na autoritě státu, a proto mohou být nebezpečím pro sociální, politickou i kulturní oblast lidského života. Poukázal na zásady dané křesťanům sociálním učením církve, z nichž by měli především čerpat inspiraci pro nový způsob sociálního myšlení.

Stejně velkou pozornost věnoval sociální sféře také Jan Pavel II. K úkolům sociální nauky církve se o deset let později vrátil encyklikou *Laborem exercens* (1981). V polovině 70. let se projeví příznaky rozsáhlé hospodářské krize, zaviněné rozpory v mezinárodní měnové a hospodářské soustavě. Hlavním z těchto příznaků bylo nadměrné zvýšení cen ropy. Zaostalé národy se začaly dožadovat nového měnového a obchodního uspořádání, které by bralo větší ohled na práva chudých národů a také spravedlivě rozdělovalo světový důchod. Nastala krize v mezinárodní dělbě práce a v celém světovém hospodářství. Papež v této chvíli zdůraznil, že „*hlavní klíč k řešení celé sociální otázky spočívá v lidské práci*“.²⁴ Lidská práce představuje rozhodující vztažný bod pro rozbor všech závažných společenských úkolů. Papež navrhuje přehodnocení hospodářského uspořádání podle práce. Přehodnocení, které v sobě zahrnuje rovnoměrnější rozdělení nejen důchodu a bohatství, ale také samotné práce tak, aby jí bylo dostatek pro všechny. Papež nabádá, aby s ohledem na tento cíl byl akceptován požadavek umírněnosti ve spotřebě, byla posílena solidarita a ochota přinášet oběti nutné k překonání krize.

Dvacet let po vydání encykliky *Populorum progressio* se Jan Pavel II. vrátil k otázce společenského pokroku národů znovu a vydal okružní list *Sollicitudo rei socialis* (30. prosince 1987). Sleduje zde dvojí: reflektuje rychle se měnící společenské poměry ve světě, za druhé pak zkoumá smysl, podmínky a požadavky takového rozvoje společnosti, aby byl pro člověka důstojný. Třebaže se společenské změny ve světě zrychlují, jejich průběh není ve světě všude stejný. Mnohé národy zvláště na Jihu, které jsou stále početnější, zaostávají za vyspělejšími.

²⁴ Srov. *Laborem exercens*, čl. 3. In: Sociální encykliky (1891-1991), 1996.

Zvětšuje se propast mezi Severem a Jihem a sílí rozpory mezi východním a západním blokem. Vyspělejší národy poskytují jen velmi omezenou pomoc národům zaostalým. Pokud jde o rozvoj, je rozdíl mezi neomezeným pokrokem a pravým rozvojem.

Celkové shrnutí sociálního učení papeže Jana Pavla II. však najdeme v encyklice Centesimus annus.

3. Sociální encyklika papeže Jana Pavla II. „CENTESIMUS ANNUS“

3.1. Celistvé shrnutí encykliky²⁵

Encykliku Centesimus annus vydal papež Jan Pavel II. 1. května roku 1991. Především v ní zhodnotil přínos Rerum novarum k řešení sociální otázky. Ukázal na pokus marxistického socialismu, který se marně snažil řešit sociální otázku násilným bojem. Ukázal i na to, že pádu mocenských bloků koncem 80. let 20. století bylo dosaženo nenásilným působením lidí, kteří vždy odmítali podrobit se násilí a dokázali postupně nalézt účinné prostředky k tomu, aby podali svědectví pravdy. Druhou příčinou pádu socialismu byla nevhodnost hospodářské soustavy. Nešlo jen o technickou a organizační záležitost, ale spíše o porušování lidských práv v hospodářském podnikání a ohledně vlastnictví. Třetím důvodem rozpadu východního bloku byla hluboká duchovní prázdnota vyvolaná ateismem.

Ačkoli samotný dějinný vývoj ukázal bezvýchodnost socialismu pro řešení sociální otázky, sociální otázka nadále trvá. Nabývá však složitější podoby a celosvětového rozměru: stupňují se rozpory mezi vyspělejší Severem a zaostalejším Jihem, v některých zemích hrozí přelidnění, dochází k znehodnocování okolního životního prostředí. I když papež klade důraz na právo člověka na soukromé vlastnictví, přesto připomíná společenské poslání vlastnictví. Vždyť celá okolní příroda je původně svěřena do správy celému lidstvu a stvořena k jeho prospěchu.

3.2. Podrobnější rozbor jednotlivých kapitol²⁶

V úvodu encykliky Centesimus annus papež vyzdvihuje význam první encykliky Rerum novarum, označuje ji jako „nesmrtelný dokument“, který položil základy sociálního učení a byl připomínán a aktualizován dalšími církevními dokumenty. Díky takovýmto „aktualizacím“ je encyklika Rerum novarum i v dnešní době platná. Je to dokument, který vykonal v církvi a ve světě mnoho dobra: „...hojná míza, která z oněch kořenů vytéká, léty nevyschla, nýbrž že je dokonce ještě plodnější“.²⁷ Papež nabádá k zpětnému ohlédnutí s cílem

²⁵ K tomuto a dalšímu srov. Bahounek T., 1997.

²⁶ K tomuto a dalšímu srov. Centesimus annus. In: Sociální encyklika (1891-1991), 1996.

²⁷ Tamtéž, čl. 7.

zнову odhalit bohatství základních principů, které byly vysloveny pro řešení dělnické otázky, ale také k bližšímu pohledu na to „nové“, co charakterizovalo poslední desetiletí minulého století. Výzva vrátit se k *Rerum novarum* také platí v „pohledu do budoucnosti“. Třetí křesťanské tisíciletí totiž přináší plno otázek, ale i nadějí. To probouzí odpovědnost při ukazování cesty a hlásání pravdy, zvěstování života. Toto „nové setkání“ nemá jen potvrdit přetrvávající hodnotu učení církve, ale také vyjevit skutečný smysl duchovního poselství církve, církve živoucí a tvořivé, která se rozvíjí.

K novému, které se začleňováním do tradice stává starým a poskytuje nejen její obohacení, nýbrž je i novou životní silou víry, patří činnost milionů lidí, kteří se, povzbuzováni a vedeni sociálním učením církve, dali k dispozici službě ve světě. Ve svém nasazení jako jednotlivci nebo skupiny, společenství a organizace se stávají velkým hnutím na obranu a ochranu lidské osoby a její důstojnosti. Tím přispěli k rozvoji spravedlivější společnosti a stanovili hranici bezpráví.

Papež píše o cíli encykliky, kterým je vyzdvihnout plnost závazných zásad vyslovených Lvem XIII., ale také, s důrazem na požadavek evangelizace, analyzovat některé události nejnovějších dějin.

V první kapitole encykliky *Centesimus annus* (**Podstatné rysy encykliky *Rerum novarum***) se papež Jan Pavel II. vrací do doby vydání encykliky *Rerum novarum* a vyzdvihuje její stěžejní význam (viz kap. 2.2.). Jak již víme, konec 19. století se vyznačoval řadou důležitých změn v oblasti politické, hospodářské, sociální, v oblasti vědy a techniky. Výsledkem těchto změn v politické oblasti bylo nové pojetí společnosti a státu. Vzniká nová forma vlastnictví - kapitál a nový druh práce – práce námezdní, která se vyznačovala pásovou výrobou a bez ohledu na pohlaví, věk nebo rodinný stav dělníka byla hodnocena jedinečně výkonem a s ohledem na zvyšování zisku. Práce se stala zbožím, které se dalo volně kupovat a prodávat na trhu a jehož cenu určoval zákon nabídky a poptávky bez ohledu na životní minimum nezbytné k obživě dělníka a jeho rodiny. Sociálním důsledkem této změny bylo „rozštěpení společnosti na dvě třídy, které od sebe dělí nesmírná propast“.²⁸ V době, kdy spor mezi těmito třídami vrcholil a projevil se rozšířené sociální bezpráví, vydává Lev XIII. encykliku *Rerum novarum*, která se soustavně zabývala tématem „dělnické otázky“.²⁹ Byl dán

²⁸ Srov. *Rerum novarum*, čl. 35. In: Sociální encykliky (1891-1991), 1996.

²⁹ Těto encyklice předcházely jiné, které se vyslovovaly spíše k politickým otázkám a později následovaly ještě další, např.: Lev XIII. enc. *Arcanum divinae sapientiae* (1880), Leonis XIII. enc. *Diuturnum illud* (1881), Leonis XIII. enc. *Libertas praestantissimus* (1888) a další.

trvalý příklad, že církev se musí v určitých lidských situacích v individuální a sociální, národní i mezinárodní rovině ujmout slova.

Zveřejněním encykliky *Rerum novarum* dal papež církvi zároveň jakýsi „statut občanského práva“ v proměnlivé skutečnosti veřejného života lidí a států. Hlásání a šíření sociálního učení je ve skutečnosti podstatnou součástí poslání církve evangelizovat svět a je součástí křesťanské zvěsti. Je také zdrojem jednoty a pokoje vzhledem ke konfliktům, které v hospodářskosociální oblasti nevyhnutelně vyvstávají. S principy křesťanského sociálního učení je možné čelit novým situacím, při zachování lidské důstojnosti v sobě samých i v druhých a nalézat cestu k jejich správnému řešení.

Papež říká: „*Platnost této orientace nám nyní v odstupu sta let skýtá příležitost přispět rovněž k rozvoji křesťanského sociálního učení. Nová evangelizace, kterou moderní svět naléhavě potřebuje a na které jsme opakovaně trvali se musí stát podstatnou součástí hlásání sociálního učení církve. Toto učení nám může ukázat správnou cestu, abychom našli odpověď na velké výzvy současnosti po krizi ideologií.*“³⁰

Lev XIII. věnoval velké úsilí vyjasnění konfliktu mezi kapitálem a prací a vyhlásil základní práva dělníků. Klíč k četbě encykliky představují takové pojmy jako je dělníková důstojnost a důstojnost práce vůbec. Práce patří k poslání každého člověka, člověk se rozvíjí a realizuje ve své práci, opatřuje si prostředky nutné pro uspokojení svých životních potřeb. Práce má „sociální“ dimenzi vzhledem k těsnému vztahu jak k rodině, tak i k obecnému blahu. Papež také obhajuje právo na „soukromé vlastnictví“,³¹ jde především o platnost práva na vlastnictví věcí, které jsou nezbytné pro osobní rozvoj a pro rozvoj vlastní rodiny. Dalším obhajovaným právem je „přirozené právo člověka tvořit soukromá sdružení“,³² dále právo na omezení pracovní doby, právo na odpovídající volný čas a na ochranu dětí a žen, především pokud jde o způsob a délku jejich práce, právo na „spravedlivou mzdu“, právo na práci – právo opatřit si prostředky k obživě.³³ Bohužel i dnes se setkáváme s případy smluv mezi zaměstnavateli a zaměstnanci, které ignorují tu nejzákladnější spravedlnost v otázkách práce a to navzdory mezinárodním prohlášením a konvencím.

Důraz na tato sociální práva však neznamená, že by papež opomenul práva jiná, především právo na svobodné plnění náboženských povinností, či právo na nedělní odpočinek. V této souvislosti je třeba se ptát, zda dnes zákonné předpisy a praxe průmyslových společností zaručují používání tohoto práva.

³⁰ Srov. *Centesimus annus*, čl. 5. In: *Sociální encykliky (1891-1991)*, 1996.

³¹ Dříve platné spíše pouze pro vlastnictví půdy.

³² Právo zakládat profesní sdružení podnikatelů a dělníků, tj. odbory.

³³ U chudých lidí byla jedinou možností k obživě mzda získaná prací, ta musela dostačovat k obživě dělníka a jeho rodiny.

Druhá kapitola encykliky *Centesimus annus* (**Na cestě k „novým věcem“ dneška**) shrnuje a analyzuje historický vývoj a postoje církve od vydání *Rerum novarum* do roku 1989. Papež Lev XIII. a také jeho nástupci předpovídali negativní důsledky společenského zřízení, které nastolil socialismus. Papež nesouhlasí s požadavkem zrušení soukromého vlastnictví. K tomuto problému prohlásil: „*Aby se odpomohlo tomuto zlu (nespravedlivému rozdělení bohatství a chudobě proletariátu), podněcují socialisté závist chudiny proti bohatým svým tvrzením, že se má soukromé vlastnictví zrušit a místo toho, že se má jmění jednotlivců stát společným majetkem všech ...*“³⁴ Odhalil tak důvod zla způsobeného po zavedení socialismu jako státního systému, který měl později vejít ve známost pod jménem „reálný socialismus“.

Papež Jan Pavel II k tomuto dodává, že základním omylem socialismu bylo, že člověk byl považován jen za nástroj společenského organismu, jehož blaho je plně podřízeno fungování hospodářsko-společenského mechanismu a lze ho i dosáhnout nezávisle na svobodném rozhodování jednotlivce. Ztrácí se tak pojem osoby jako samostatného subjektu morálního rozhodování, který právě tím vytváří společenský řád. Tento mylný pohled na osobu má za následek popírání práva na prostor pro uplatňování svobody a rovněž odmítání soukromého vlastnictví. Člověk nic nevlastnící se stává plně závislým na společenských mechanismech a na těch, kdo je kontrolují. Pak je ovšem těžké uvědomovat si svou lidskou důstojnost.

Rerum novarum je proti zestátnění výrobních prostředků, které degraduje občana na pouhé kolečko státní mašinerie. Existuje oprávněný prostor pro hospodářskou svobodu, do něhož stát nemá zasahovat. Stát má však za úkol stanovit právní rámec, v němž se může hospodářský život rozvíjet. Tím vytváří základní předpoklad pro svobodné hospodářství, které spočívá v určité rovnosti zúčastněných. Stát má chránit dělníka – občana – před nezaměstnaností, starat se o přiměřenou úroveň mezd,³⁵ o možnost zprostředkovat dělníkům nové vědomosti a dovednosti a má také zajistit „lidskou“ pracovní dobu a odpovídající odpočinek. V této souvislosti je znovu zdůrazněná úloha odborů jako partnerů při jednání, zástupců dělníků.

Papež dále hodnotí působení encykliky *Rerum novarum*. V letech kolem přelomu 19. a 20. století měla encyklika značný vliv, který se projevil v četných reformách v oblasti sociálního zákonodárství, důchodového a nemocenského pojištění, v prevenci úrazů, vždy s ohledem na větší respektování práv dělníků. Reformy prováděly zčásti státy samy, zčásti

³⁴ Srov. *Rerum novarum*, čl. 3. In: Sociální encykliky (1891-1991), 1996.

³⁵ Pro obživu i ušetření.

sehrálo v boji za jejich prosazování významnou úlohu dělnické hnutí. Vzniklo jako reakce morálního svědomí proti nespravedlnosti a vykořisťování a v důsledku toho bylo do určité míry ovlivněno marxistickou ideologií. Papež odmítá třídní boj, který se neřídí etickými ani právními úvahami a odmítá uznat důstojnost druhého. Takový konflikt neusiluje o blaho celé společnosti, nýbrž výhradně o zájem jedné skupiny.³⁶ Papež mluví o tom, že poselství encykliky nebylo přijato v plném rozsahu a proto docházelo k vážným katastrofám, jakými byly tragické války, které v letech 1914 až 1945 otráasaly Evropou a celým světem. Války byly důsledkem militarismu, nacionalismu a totalitarismu. Vznikly z třídního boje, z občanských válek, ideologických bojů. Byla porušována lidská práva, plánovalo a uskutečňovalo se vyhlazování celých národů a společenských skupin.

Encyklika se naopak postavila na odpor proti ideologii nenávisti a ukázala cesty spravedlnosti k překonání násilí a nepřátelství. Skutečný mír spočívá v překonání příčin války a ve skutečném usmíření mezi národy. Po mnoho let však panovala v Evropě a ve světě spíše situace neválčení než pravého míru. Polovina evropského světadílu se dostala pod nadvládu komunistické diktatury, druhá polovina se hleděla podobného nebezpečí uchránit. Mnohé národy, uzavřené v tísnivých hranicích mocenského bloku, ztratily možnost o sobě rozhodovat. Horečné zbrojení pohlcovalo prostředky nezbytné k zajištění rozvoje vlastního hospodářství a k pomoci nejzaostalejším národům.

Na druhé straně se rozvíjí blahobytná neboli konzumní společnost. Ta se snaží porazit marxismus v rovině ryzího materialismu tím, že ukazuje společnost volného tržního hospodářství, která může lépe zaručit uspokojování materiálních potřeb člověka než komunismus, přičemž se duchovní hodnoty pouštějí ze zřetele. Západní země – konzumní společnosti odhalují neschopnost marxismu vytvořit lepší společnost. Společnost blahobytu však nerozvíjí duchovní a mravní jednání. Omezuje obecně blaho člověka pouze na oblast hospodářství a uspokojování materiálních potřeb.

V závěru kapitoly papež připomíná vzrůst povědomí o lidských právech jako reakci na hrůzy 2. světové války. Bylo vydáno několik mezinárodních dokumentů.³⁷ Pilířem vývoje byla Organizace spojených národů. Vzrostlo nejen povědomí práva jednotlivce, nýbrž i práv národů. Jádrem sociální otázky bylo přeneseno z národní úrovně na úroveň mezinárodní. Celková bilance nejrozmanitějších forem rozvojové pomoci však není zdaleka pozitivní. OSN

³⁶ Zbraně hromadného ničení, mocenské prostředky odporu proti nepříteli – třídní boj v marxistickém smyslu, militarismus.

³⁷ Všeobecná deklarace lidských práv r. 1948, Pacem in terris r. 1963, Závěrečný akt konference o bezpečnosti a spolupráce v Evropě v Helsinkách r. 1975, nové mezinárodní právo.

se dosud nepodařilo vypracovat účinný soubor nástrojů k řešení mezinárodních konfliktů, který by vyloučil válku jako nástroj řešení konfliktů.

Ve třetí kapitole encykliky Centesimus annus (**Rok 1989-změny, které nastaly v Evropě bez násilí a krveprolití**) hodnotí papež události přelomového roku 1989, kdy začal úspěšný přechod ke spravedlivějšímu a demokratičtějšímu státnímu zřízení v zemích střední a východní Evropy. Významným přínosem tohoto procesu bylo vystoupení církve na podporu lidských práv. V silně ideologizovaném prostředí, kde zcela jednostranné ovlivňování kalilo vědomí obecné lidské důstojnosti, církve jasně a důrazně hlásala, že každý člověk jakéhokoliv osobního předsvědčení je nositelem lidské důstojnosti a zasluhuje si úctu. Proto se hledala taková politická řešení, která by tomu odpovídala. Pádu mocenských bloků bylo dosaženo nenásilným bojem cestami jednání a dialogu. I z tohoto důvodu se papež v encyklice Centesimus annus přimlouvá za nenásilný boj za spravedlnost, za zřeknutí se třídního boje a za odmítnutí řešení mezinárodních konfliktů formou války.

Papež přikládá událostem roku 1989 celosvětový význam a mluví o důsledcích těchto událostí. Prvním důsledkem bylo sblížení církve a občanských hnutí. Druhým důsledkem je iluze vyčerpaných národů, které po dlouholetém odříkání požadují na vládách hmatatelné a rychlé zvyšování blahobytu a přiměřené uspokojování oprávněných potřeb. Papež však nabádá k trpělivé morální a hospodářské obnově zemí, dále připomíná, že nesmíme zapomínat na země třetího světa, které trpí bídou a nouzí. Chudí požadují právo podílet se na využívání materiálních statků a uplatnit své pracovní schopnosti při budování spravedlivějšího a pro všechny šťastnějšího světa. Pozvednutí chudých je velkou příležitostí k mravnímu, kulturnímu a hospodářskému růstu celých národů. Rozvoj nemáme chápat jen ve smyslu ekonomickém, ale hlavně ve smyslu lidském. Nejde o to pozvednout všechny národy na úroveň bohatých zemí, ale o budování podmínek důstojnějšího života, o rozvoj tvůrčích schopností každého jednotlivce.

Ve čtvrté kapitole encykliky Centesimus annus (**Soukromé vlastnictví a univerzální určení statků**) se papež opět vrací k encyklice Rerum novarum, tentokrát v souvislosti s tématem soukromého vlastnictví. Říká, že tak jako Lev XIII. prosazoval přirozený charakter práva na soukromé vlastnictví, tak toto právo, zásadní pro samostatnost a rozvoj člověka, hájí církve dodnes. Stejně tak učí, že vlastnictví statků není absolutním právem, ale už vzhledem ke své povaze v sobě nese hranice. Věci mají být nejen k prospěchu jednotlivce, ale i k prospěchu druhých. Stále zřetelnější a důležitější je úloha organizované a tvůrčí lidské

práce a solidarity, která umožňuje vytvářet spolehlivější pracovní společenství zaměřené k přeměně přírodního a lidského životního prostředí. Zatímco dříve byla rozhodujícím výrobním faktorem půda a později kapitál,³⁸ dnes je stále více rozhodujícím faktorem sám člověk, jeho schopnost myšlení, která se projevuje ve formě vědeckého poznání, jeho schopnost organizovat práci a rozpoznávat a uspokojovat potřeby jiných lidí. Problémy však vyvstávají u osob, které se nemohou zapojit do tohoto systému, nemají možnost získat poznatky, nedisponují prostředky a zůstávají na okraji společnosti. Do okrajových skupin se dostávají staří lidé, mladí, kterým se nepodaří zapojit se do společnosti, sociálně slabí občané, také ženy, které nemají v dnešní době snadnou pozici.

Papež též poukazuje na problémy rozvojového světa. Chudí třetího světa nemají dostatek hmotných statků, vědění a vzdělání, které by jim pomohlo vymanit se z ponižující poroby. Apeluje na zapojení těchto zemí do mezinárodních hospodářských trhů, které se nezakládají pouze na jednostranné zásadě využívání přírodních zdrojů, nýbrž na zhodnocování zdrojů lidských. Silnější státy mají poskytnout těm slabým příležitost začlenit se do mezinárodního života a naopak slabé státy musejí být schopny této nabídky využít. Dále vyvstává problém zahraniční zadluženosti nejchudších zemí, splácení dluhů, je třeba nalézt formy zmírnění, odkladu, umořování dluhů.³⁹

Požadavek kvalitnějšího života pro všechny je oprávněný. Papež mluví o nových nebezpečích: typickým jevem Západu se stává styl konzumního přístupu k životu. Při objevování nových potřeb a nových možností jejich uspokojování je třeba se nechat vést obrazem člověka, který respektuje všechny dimenze svého bytí a staví vnitřní a duchovní stránku nad hmotné a pudové. Jinak se mohou vytvořit návyky a způsoby, které jsou nepřijatelné a škodí tělesnému a duševnímu zdraví. V této souvislosti papež nabádá k důsledné výchově konzumenta k odpovědnému spotřebitelskému chování. Vyjadřuje se však také k otázce drog, které označuje za příklad umělé spotřeby.

Šíření drog je známkou vážné funkční poruchy společenského systému a rovněž výrazem materialistického a destruktivního pojetí lidských potřeb. „*Drogy se, stejně jako pornografie a další formy konzumismu, snaží vyplnit vzniklou duchovní prázdnotu a zneužívají přitom náchylnosti slabých.*“⁴⁰ Špatný tedy není sám požadavek lepšího života, nýbrž životní styl, který předstírá, že je lepší, když se zaměřuje na vlastnění a ne na bytí. Člověk chce mít více ne proto, aby více byl, nýbrž proto, aby samolibě konzumoval život.

³⁸ Souhrn strojů a výrobních prostředků.

³⁹ Na Summitu 2000 ztvrdilo své odhodlání odstranit extrémní chudobu na naší planetě, její příčiny a následky do roku 2015, všech 189 členských států OSN spolu s Vatikánem a Švýcarskem.

⁴⁰ Srov. Centesimus annus, čl. 36. In: Sociální encykliky (1891-1991), 1996.

Papež vyzývá k rozvoji těch životních způsobů, ve kterých by hledání pravdy, krásy, dobra a spojení s ostatními v zájmu společného růstu byly určujícími prvky při rozhodování o spotřebě, šetření a investicích. V této souvislosti nestačí připomenout pouze povinnost lásky k bližnímu, to znamená povinnost pomáhat vlastním „přebytkem“, ale někdy i tím, čeho nemá člověk nazbyt. Také rozhodnutí investovat raději zde než jinde, a tím dát šanci lidu zhodnotit svou vlastní práci, je vždy i morálním a kulturním rozhodnutím.

Další otázkou související s konzumním přístupem společnosti, kterou se papež ve své encyklice zabývá, je otázka ekologie. „Člověk zaujatý touhou po majetku a požitku nedisciplinovaným způsobem spotřebovává zdroje země i zemi samu.“⁴¹ Neuvážlivé ničení přirozeného životního prostředí se zakládá na, dnes bohužel rozšířeném, antropologickém omylu. Člověk, který odhalí svou schopnost měnit vlastní prací svět a v určitém smyslu ho nově „tvoří“, zapomíná, že se to děje vždy jen na základě prvotního daru věcí od Boha. Pak se ovšem člověk, místo spolupráce, staví na post Boha – tvůrce a vyvolává tím vzpouru přírody, která je jím více tyranizována než spravována. V tomto postoji lze rozpoznat především ubohost či omezenost lidského pohledu. Člověk v zajetí touhy vlastnit není schopen nesobeckého, nezištného, estetického postoje, který vzniká z údivu nad bytím a krásou. Papež apeluje na dnešního člověka, který si musí být vědom svých povinností a úkolů vůči dalším generacím.

Dalším tématem encykliky je rodina jako první a základní struktura „humánní ekologie“. V rodině člověk získává prvotní představy o pravdě a dobru, učí se, co znamená milovat a být milován, co znamená být lidskou osobou. Papež má na mysli rodinu založenou na manželství, kde vzájemná oddanost muže a ženy vytváří životní atmosféru, do níž se narodí dítě a kde toto dítě může rozvíjet své schopnosti, kde si je vědomo své důstojnosti a může se připravit na konfrontaci se svým jedinečným a neopakovatelným osudem. Často se však stává, že člověk ztrácí odvahu přijmout podmínky reprodukce života dané přírodou. Z toho vzniká nedostatek svobody. Takový člověk se pak hrozí povinnosti spojit se pevně s jiným člověkem a zplodit děti, nebo má sklon pohlížet na partnera a děti jako na jednu z mnoha „věcí“, které podle vlastní chuti může nebo nemusí mít a které si konkurují s jinými možnostmi. Papež říká, že na rodinu je třeba znovu pohlížet jako na dar života. Místo, kde je život chráněn před různými útoky, kde se může vyvíjet v souladu s požadavky opravdového lidského růstu. Oproti takzvané kultuře smrti představuje rodina sídlo kultury života.

⁴¹ Srov. Centesimus annus, čl. 37. In: Sociální encykliky (1891-1991), 1996.

Papež mluví o tom, že úkolem státu je starat se o obranu a ochranu rodiny a také o společné statky jako je přirozené a lidské životní prostředí, jejichž zachování nemohou zaručit pouze tržní mechanismy. Ty sice mají své výhody, pomáhají při lepším využívání zdrojů, podporují výměnu produktů, avšak skrývají v sobě také nebezpečí „zbožštění“ trhu, který ignoruje existenci těch statků, které podle své povahy nemohou být a ani nejsou pouhým zbožím (nemohou a nejsou prodávány ani kupovány).

Dále se papež ve své encyklice zamýšlí na tím, jaký je správný společenský systém. Kudy jít, jaký model nabídnout rozvojevým zemím, které hledají cestu skutečného hospodářského a společenského pokroku. Je možné říci, že po ztroskotání komunismu je kapitalismus vítězným společenským systémem? Papež se názorově přiklání ke „kapitalismu“ nebo lépe tržnímu hospodářství jako systému, který uznává kladnou úlohu trhu a soukromého vlastnictví, z něho plynoucí odpovědnost za rozvoj a užití výrobních prostředků a za úlohu svobodných tvůrčích sil člověka v oblasti hospodářství.

Církev však nepředkládá žádné vlastní ekonomické a sociální modely. Konkrétní a úspěšné modely lze nalézt pokaždé pouze v rámci té které historické situace, a to úsilím všech odpovědných osob, které budou čelit konkrétním problémům ve všech těsně propojených společenských, hospodářských, politických a kulturních aspektech. K podpoře tohoto úsilí nabízí církev nezbytnou duchovní orientaci v podobě svého sociálního učení, které uznává kladný význam trhu a podniku a poukazuje na to, že oba tyto faktory musí být zaměřeny na obecné blaho. Uznává i oprávněnost snah dělníků o dosažení plného respektování vlastní důstojnosti a větší účasti na životě podniku. Člověk pracuje, aby uspokojil potřeby své rodiny, společenství, k němuž patří, národa a konečně celého lidstva. „*Povinnost dobývat svůj chléb v potu tváře znamená zároveň právo. Společnost, v níž je toto právo soustavně upíráno, v níž hospodářsko-politická opatření neumožňují dělníkům dosáhnout uspokojivého stavu zaměstnanosti, nemůže dojít mravního oprávnění ani spravedlivého sociálního míru*“,⁴² cituje papež v závěru této kapitoly z encykliky *Laborem exercens*.

Pátou kapitolu encykliky *Centesimus annus* (**Stát a kultura**), uvádí papež tím, že pro normální rozvoj duchovního a materiálního života člověka je nezbytná záruka zdravé teorie státu.⁴³ Tak jako Lev XIII. v encyklice *Rerum novarum*, tak i Jan Pavel II. předpokládá uspořádání společnosti na základě moci zákonodárné, výkonné a soudní. Toto uspořádání

⁴² Srov. *Laborem exercens*, čl. 18. In: Sociální encykliky (1891-1991), 1996.

⁴³ Tamtéž.

odráží realistický pohled na sociální povahu člověka, která vyžaduje odpovídající zákonodárství k ochraně svobody všech. A to je možné jedině v právním státě, v němž vládne zákon a ne lidská svévole. Papež toto uspořádání srovnává s kulturou a praxí totalitarismu, která upřednostňuje vykonávání absolutní moci, kdy je popírána pravda, triumfuje síla moci a každý využívá prostředků k prosazování svých zájmů. Pak lze snadno zneužít ideje a přesvědčení pro mocenské účely a demokracii bez hodnot změnit v otevřenou nebo skrytou totalitu.

Papež také zmiňuje nebezpečí fanatismu a fundamentalismu. Říká, že křesťanská církev nechce být náboženstvím vnucujícím ostatním své názory. Proto patří k přístupu církve respektování svobody. Svobody, která však nabývá své plné hodnoty přijetím pravdy. Ve světě bez pravdy ztrácí svoboda svůj základ a člověk je vystaven síle vášní a otevřených nebo skrytých podmíněností.

Papež mluví i o pádu komunistické totality: od té doby doceňujeme převahu demokratického ideálu, spojeného s živým povědomím lidských práv a péčí o jejich dodržování. Z těch nejpřednějších práv zmiňuje právo na život, k němuž patří významné právo růst po zplození v matčině lůně, právo žít v úplné rodině a v mravném prostředí vhodném pro vývoj a rozvoj osobnosti, právo dovést svůj rozum a svobodu ke zralosti hledáním a nalézáním pravdy, právo podílet se na využívání statků pozemských a získávat z nich práci obživu pro sebe a své blízké, právo svobodně založit rodinu a plodit a vychovávat děti za odpovědného uplatňování vlastní sexuality.⁴⁴ Papež poukazuje na to, že ani v zemích s demokratickými formami vlády nejsou taková práva vždy plně respektována. Počínaje jevem přerušení těhotenství. Zástupci dnešní společnosti také deformují politické chování lidí tím, že místo obecného blaha upřednostňují volební zájmy nebo zájmy finančních skupin. To vyvolává nedůvěru a lhostejnost, slábnutí pocitu pospolitosti mezi obyvatelstvem.

Taková politická situace se přenáší i do hospodaření státu. Tržní hospodářství předpokládá jistotu individuální svobody a vlastnictví, stabilní měnu a výkonné veřejné služby. Papež poukazuje na to, že stát má za úkol zaručovat tuto jistotu. Ta je však znevážena korupcí státních úřadů, šířením nečistých zdrojů obohacování a snadného zisku dosaženého protiprávní, spekulativní cestou. Dalším úkolem státu je kontrolovat a řídit dodržování lidských práv v hospodářské oblasti. Prvořadou odpovědnost však nesou jednotlivé skupiny a sdružení, na něž se společnost dělí. Stát má povinnost podporovat jejich činnost tím, že vytváří podmínky pro zajištění pracovních příležitostí, má také právo zasahovat do monopolů,

⁴⁴ Srov. Poselství k svět. dni míru (1988). In: www.vira.cz

pokud brání rozvoji. Neopomíjí však princip subsidiarity, který musí být zachován, aby zásahy státu byly přiměřené a ne škodlivé hospodářství a občanské svobodě.

V závěru kapitoly papež varuje před válkou, která ničí životy nevinných, učí zabíjet, zanechává trvalou stopu hněvu a nenávisti a ztěžuje spravedlivé řešení problémů, které ji vyvolaly. Máme společnou odpovědnost, říká papež, podporovat rozvoj, ale i zabránit válce a přijmout s tímto cílem vhodná opatření na mezinárodní úrovni.

V poslední kapitole encykliky *Centesimus annus* (**Člověk je cesta církve**) mluví papež o vyjadřování se církve k sociálním otázkám za posledních sto let. Církev vyjadřovala svá stanoviska: „*Kdybychom mlčeli, muselo by to udělat dojem, že jsme zanedbali svou povinnost.*“⁴⁵ Jediným cílem a zásadou, kterou se řídí sociální učení církve, je starost o člověka, o každého jednotlivého člověka. Společenské věda a filozofie slouží k výkladu ústředního postavení člověka ve společnosti; díky nim je člověk schopen lépe chápat sebe sama jako „sociální bytost“. Avšak pouze víra mu plně odhaluje jeho pravou identitu. Z této identity vychází sociální učení církve. Když církev zvěstuje člověku Boží spásu, nabízí mu prostřednictvím svátosti život věčný; když dává jeho životu orientaci příkázáním lásky k Bohu a lásky k bližnímu, přispívá k obohacení důstojnosti člověka. Církev se novými metodami pouští do evangelizace, která podporuje rozvoj celého člověka. I na začátku třetího tisíciletí zůstává církev „*znaméním a ochranou transcendence lidské osoby*“,⁴⁶ jak se o to církev snažila od počátku své existence, tj. na společné cestě s člověkem celými dějinami. Starost o sociální podmínky života člověka je tak de facto starost o spásu lidské duše. Papež mluví o tom, že si je církev vědoma toho, že její sociální poselství najde věrohodnost spíše ve svědectví činů, z toho vychází volba pro chudé nejen materiálně, ale také kulturně, nábožensky. Papež říká, že náboženství připadne dnes i zítra prvořadá úloha při zachování míru a při budování společnosti důstojné člověka. Poukazuje na to, že dnešní svět si je vědom toho, že řešení vážných národních a mezinárodních problémů není jen otázkou hospodářství nebo právního či společenského řádu, ale vyžaduje také jasné etické a mravní hodnoty, změnu smýšlení, chování a struktur. Papež vyzývá ke spolupráci nejen všechna velká světová náboženství, která by měla být ve svědectví jednotná, ale také všechny lidi dobré vůle, zvláště osoby a skupiny, které mají na národní i na mezinárodní úrovni zvláštní odpovědnost v politické, hospodářské a sociální oblasti: „*Sto let po zveřejnění encykliky Rerum novarum*

⁴⁵ Srov. *Rerum novarum*, čl. 13. In: Sociální encyklika (1891-1991), 1996.

⁴⁶ Tamtéž, čl. 45.

stojí církev opět před „novými věcmi“ a před novými úkoly. Toto jubileum by proto mělo posílit všechny lidi dobré vůle a zvláště věřící v jejich úsilí.“⁴⁷

3.3. Vybraná témata, která mě oslovila

Ráda bych se vrátila k důležitým tématům vysloveným papežem a to k otázce obnovy společnosti, která by měla začít v rodině, k problému manželství, s tím souvisejícím postavení ženy ve společnosti a také k tématu důležitost výchovy a vlivu médií v dnešní společnosti.

Obnova společnosti, jak již bylo řečeno, by měla začít od rodiny. V dnešní době sílí tlaky, které rodinu oslabují. Dovolím si tvrdit, že tato situace souvisí s rozpadem mravních měřítek i hodnotového systému společnosti. Materiální zatížení rodin narušuje vztahy mezi manžely i mezi rodiči a dětmi, pracovní nároky znamenají mnoho komplikací, včetně těch, které se týkají společného trávení volného času. Tato těžká situace má za následek, že manželé mají menší počet dětí⁴⁸ a roste počet párů, které spolu žijí bez dětí a bez uzavření manželského svazku. Dalším změnou oproti minulosti je neochota učinit rozhodnutí k manželskému spojení muže a ženy a jeho celoživotnímu trvání. Přestože rodina prošla v kulturním vývoji hlubokými změnami, její poslání trvá. Je základní buňkou, ve které se vytváří a pokračuje vědomí osobní, občanské a národní identity. Je prostorem pro soužití generací a pro získávání zkušeností nutných pro zaujímání postojů ve společnosti. V rodině se učíme chápat minulost jak širšího příbuzenského svazku, tak i pospolitosti obce, do které občansky patříme. Poznáváme, přijímáme a následně i předáváme mravní a duchovní tradice. Jen ve zdravé rodině je možné vychovat děti prospívající nejen tělesně, ale i duševně a zajistit dobré podmínky pro rozvoj jejich inteligence, charakteru i speciálních nadání. Rodina je nenahraditelným prostorem pro vznik a rozvoj osobních vztahů, pro růst osobnosti, zakoušení svobody i omezenosti, přijímání odpovědnosti i pocitu ochrany, věrnosti, slitování a lásky. Rodinné soužití a komunikace jsou nedocenitelnými kulturními statky.

Tím, kdo rodinu drží ve vzájemné harmonii a pospolitosti je dozajista žena. Ta je však v dnešní době výrazněji samostatná a nachází větší prostor a uplatnění v kvalifikovaných profesích v různých sférách veřejného života. Je tedy třeba podporovat větší rovnocennost v partnerských vztazích, nemělo by to však umenšovat nezastupitelné role a poslání ženy – matky a odpovědného otce v rodině. Výchova k mateřství, stejně tak jako formování

⁴⁷ Srov. Centesimus annus, čl. 61. In: Sociální encykliky (1891-1991), 1996.

⁴⁸ V České republice připadá na 1 ženu 1,2 dítěte.

odpovědného otcovství s plnou účastí na výchově, jsou úkolem mnoha společenských institucí, především však rodiny samotné. Manželé vedou své děti především příkladem vlastního života. Samostatnost dnešních dětí klade nároky na kulturu citového života manželských párů i na jejich názorovou harmonii; manželství a rodina představují bezpečí proti rozkladným tlakům určitých stránek života moderní společnosti. Chrání její členy proti anonymitě a osamění. Může dát i dnešnímu člověku prožitek domova, bezpečí, kořeny. Jak ukazují staleté i dnešní zkušenosti, rodina tyto vysoké nároky plní lépe tam, kde je rodinný život posvěcován vírou. Rodinné soužití je tím bohatší, čím hlubší jsou pouta spojující její členy ve vzájemné službě, v naslouchání a sdílení.

Rodina a hospodářský systém se vzájemně doplňují a podmiňují. Svět práce a podnikání není příliš přátelský rodinnému životu. Měl by se více přizpůsobit jeho potřebám. Skutečné sladění zaměstnání s prací v rodině předpokládá, že obě činnosti budou z hlediska společenského spravedlivě oceňovány a že nebude jedna nebo druhá vnímána jako podřadnější. Činnost v rodině by měla být uznána i společensky a toto uznání by se mělo projevit i v jejím finančním ocenění.

Rodinná formace je kulturním dílem a východiskem vzdělání. Na ně ústrojně navazuje vzdělání školní. V obou oblastech jde o „dílnu lidskosti“,⁴⁹ v níž se máme kromě dovedností, znalostí a dalších schopností učit i celostnímu chápání života. Křesťanské pojetí výchovy a vzdělání ovlivnilo během dlouhé historie základy evropské kultury. V tomto pojetí se utváří osobnost člověka ve světle poznání smyslu věcí a života. Nejde jen o vědění jako hromadění informací, ale i o nápravu člověka a jeho kultivaci k odpovědné spoluúčasti na tvorbě řádu světa. Je na místě varování papežů před vzděláváním rozumu bez vzdělávání srdce. Stojíme před úkolem vrátit současnému vzdělání ty hodnoty a zaměření, které by překonaly jeho výše naznačené nedostatky. V křesťanských tradicích, pro něž je charakteristická tolerance, důraz na chápání lidského poslání, věrnost pravdě, smysl pro spravedlnost a obecné dobro, lze nalézt inspirující motivy pro zvýšení kvality vzdělání. Je třeba, aby se vzdělání stalo společenskou prioritou. Kultivace rozumu a mravnosti je tou nejperspektivnější společenskou investicí. Je třeba se bránit dezintegraci vzdělání pod tlakem trhu a úzce ziskových kritérií. A právě v dnešní společnosti se odvozuje funkčnost vzdělání především od požadavků trhu. Významné a potřebné je také celoživotní vzdělávání a vzdělávání dospělých a školní výchova k sociální a zdravotní službě.⁵⁰ Církev podporují a rozšiřují strukturu mimoškolských vzdělávacích institucí, jako je Česká křesťanská akademie, Moravskoslezská křesťanská

⁴⁹ „officina humanitatis“, J. A. Komenský

⁵⁰ Slouží k přípravě pracovníků v katolické charitě a křesťanské diakonii, dnes bohatě rozvětvené na ekumenickém základě.

akademie, diecézní centra pro šíření křesťanského sociálního učení a další humanitní sdružení pečující o výchovu, jako jsou YMCA, Akademická YMCA a další. Církev je zřizovatelem mateřských a základních škol, gymnázií, středních a vyšších odborných škol, středisek mládeže, teologických fakult a kněžských seminářů.

Další fenomén dnešní společnosti, který ji prostupuje a ovládá, jsou média. Masová média, která mají přispívat k poznávání světa, k vytváření schopnosti hodnocení nejrůznějších jevů. Celkově se však jejich pozitivní vliv dá hodnotit jako slabý a problematický. V poslední době nejžádanější média, počítač a internet, rozšířily nebývalou měrou možnost zprostředkování informací a kultury. Zvyšují však nároky na orientaci publika. A jsme zpátky u výchovy a vzdělávání; programy je třeba vybírat s obezřetností. Zvláštní odpovědnost za děti tu mají opět rodiče. Měli by s nimi umět hovořit o tom, co společně s dětmi četli anebo shlédli, čemu naslouchali. Dá se říci, že obzvláště komerční média jsou orientována na povrchní zážitky, násilí, vulgárnost a sexualitu, tedy na jevy v podstatě protikulturní. Média se zaměřují na reklamu a na vyvolávání nových, většinou zbytečných potřeb. V současné podobě nám média většinou cestu k pravdivému poznání jevů světa našich bližních příliš neusnadňují. Přemíra zbytečných informací, neurčitost a problematičnost hodnot, klipové vidění světa v nás oslabuje smysl pro souvislosti a schopnost poznávat věci podstatné. Americké programy často zamlžují rozdíl mezi realitou a fikcí a ukazují život ve falešných vztazích. Nejen v době komunismu, ale i dnes jsou media nositeli ideologií, i když jsou tyto vize méně propracované a nestojí za nimi policejní moc. Proto je třeba od médií požadovat pravdivý přístup k informacím, konstruktivní posuzování a respekt k důstojnosti člověka.⁵¹

⁵¹ Srov. Česká biskupská konference, List Pokoj a dobro, 2000. In: www.cirkev.cz.

4. Možnosti využití křesťanského sociálního učení pro společnost

4.1. Využití v oblasti ekonomiky a hospodářství

V této části bakalářské práce bych chtěla poukázat na možnosti praktického využití křesťanského sociálního učení, jeho principů. Díky tématu práce jsem měla možnost nahlédnout do této problematiky, dostat se k aktivním členům hnutí Křesťan a práce (dále jen KAP), kteří se aktivně zabývají sociálním učáním, snaží se o jeho uplatnění v praxi, o jeho propagaci v dnešní společnosti. Toto hnutí oficiálně funguje od roku 1996, bylo inspirováno belgickým hnutím JOC (Jeunesse Ouvrière Chrétienne), jehož myšlenky někteří ze zakládajících členů znali, které se snažili uplatňovat v různých aktivitách v dobách nástupu komunismu a které považovali za vhodnou orientaci i po jeho pádu. Základní metodou práce hnutí KAP je – vidět, soudit, jednat.⁵²

Program hnutí lze shrnout do třech bodů:

1. Vydávat svědectví – v dnešní době, která prosazuje kulturu násilí a bezohlednosti ukazovat i možnost jiného životního stylu, respektujícího důstojnost a hodnotu člověka.
2. Vytvářet společenství – pro hledání cest a uplatnění křesťanského sociálního učení, pro formální i neformální setkávání, pro vzájemné sdílení a možnost mediálně oslovit spoluobčany.
3. Usilovat o společné dobro – prostřednictvím myšlenek křesťanského sociálního učení; nemlčet k nespravedlnostem, prosazovat lidsky důstojné pochopení člověka a spravedlivější řešení společenských vztahů.

Hnutí KAP organizuje přednášky, kursy, besedy a semináře k aktuálním problémům společnosti. Členové pracují v Centru pro sociální vzdělávání při Křesťanském institutu v Ostravě a v Institutu pro šíření sociálního učení v Brně a prostřednictvím těchto institucí organizují přednášky ve městech i na venkově. Jednou až dvakrát ročně připravují dvou až třídní semináře k aktuálním tématům týkajícím se světa práce a křesťanské etiky. Semináře, které jsou pořádány s mezinárodní účastí, jsou v posledních letech hojně navštěvované (kolem 200 účastníků). Mladí členové se starají o internetové stránky, ve kterých je pravidelná

⁵² Viz kap. 1.3.

rubrika „O naléhavých otázkách dnešní doby“, která se snaží reagovat na aktuální problémy společnosti v duchu křesťanských principů. Za podpory Evropského centra pro zaměstnanecké otázky a pod záštitou Evropské komise zahájilo hnutí práci na zvláštním projektu k vytvoření sítě křesťanských neziskových organizací v rámci EU s cílem posílit sociální dialog v Evropě. Hnutí KAP spolupracuje s křesťanským hnutím Německa, Rakouska, Itálie a s institucemi dalších zemí na různých společných prospěšných aktivitách.

Měla jsem možnost se zúčastnit letošního víkendového semináře na téma: „Rostoucí propast mezi bídou a bohatstvím – hrozba pro zaměstnance a sociální dialog v Evropě. Je možné lidsky spravedlivé řešení?“. Z tuzemských přednášejících jsem vyslechla velice zajímavé a podnětné přednášky JUDr. Vymětalíka, zástupce Papežské akademie sociálních věd, zakladatele hnutí Křesťan a práce a hlavního organizátora akce a další příspěvky. Z těch nejzajímavějších to byl příspěvek Doc. Ing. Němcové ze Společnosti pro etiku v ekonomice, která hovořila o etickém podnikání, Prof. Ing. Mlčoch z fakulty sociálních věd Karlovy univerzity měl příspěvek na téma ekonomika sloužící společnému dobru. Ze zahraničních přednášejících vystupoval Mag. Riegler, zástupce Ekosociálního fóra Evropy z Rakouska, J. Herudek z Evropského centra pro zaměstnanecké otázky⁵³ a další významné osobnosti z rakouských a německých vysokých škol.

Ač jsem praktikující křesťanka, netušila jsem, že křesťanské sociální učení může mít takové možnosti a věřím že i širší konkrétní dosah. Původně jsem totiž redukovala sociální učení jen na sociální pomoc potřebným, na křesťanské školství a na možnosti mimoškolních aktivit. Díky zpracovanému tématu můžu také změnit názor, že papežské encykliky jsou něco nezáživného, zastaralého. Je to naopak učení živé a podnětné.

Teď už však ke konkrétním možnostem užití. Nejprve bych chtěla poukázat na možnost řešení ekonomických problémů v podobě „návodu“, jak zastavit rostoucí propast mezi bídou a bohatstvím ve světě a to na příkladu španělského městečka Mondragon a dále představit projekt „Globální Marshallův plán“.

Příklad toho, že katolické učení o člověku a společnosti není jen něco abstraktního, ale lze ho použít a uskutečnit také v praxi, je městečko Mondragon. Je to příklad spravedlivého společenského uspořádání programově založeného právě na principech křesťanského sociálního učení. Inspirátorem a zakladatelem byl kněz José-Maria Arismendiarieta, který ve městečku žil. Po španělské občanské válce bylo městečko silně zdecimované válkou, proto P. Arismendiarieta inspiroval skupinu nadšenců, kteří se rozhodli aplikovat v praxi myšlenky

⁵³ V České republice zastoupeno Křesťanským institutem v Ostravě a Křesťanskou odborovou koalicí v Břeclavi.

křesťanské etiky a postavit továrnu ve spoluvlastnictví těch, kteří v ní pracují. Vycházeli přitom z představy výrobního družstevnictví, kterou dále rozvinuli a propracovali. Záměr se vydařil, továrnu postavili v roce 1956. Za tři roky se rozrostl počet zaměstnaných na sto. Dařilo se a v Mondragonu vznikly na stejných principech další podniky. Pracovníci v nich sami řídili svá zařízení prostřednictvím volebních orgánů, volili ze svého středu správní radu, generálního ředitele. Sami se podíleli na výsledcích svého hospodaření a zisku, z něhož se 70% ukládalo na jejich vkladní knížky se zvýhodněným úrokem. Podniky prosperovaly, založily vlastní banku, výchovný institut, vývojové pracoviště, sociální pojišťovnu. Za 20 let stálo v Mondragonu přes 80 podniků vybudovaných na stejných principech, které měly více než 17 tisíc dělníků – spoluvlastníků svých podniků. Ze zaostalého Mondragonu se stalo moderní kvetoucí průmyslové město, podniky se prosazují v ostré konkurenci, dosahují vyšší produktivity práce než jiné podniky. To je důležitý argument pro ekonomy. Co ale nelze opomenout je dobré sociální klima, lepší uspokojení v práci a lepší zabezpečení lidí. Mondragonská zkušenost tedy potvrdila, že budování společnosti na zásadách katolické sociální nauky je reálné a plně odpovídá potřebám moderní průmyslové společnosti. Takto vytvořená společnost řeší úspěšně problém odcizení lidí od vlastnictví, který je tak charakteristický pro socialistickou společnost a kterého se mnozí politici nechtějí vzdát ani dnes. Potvrzuje, že demokracie v ekonomice je nejen možná, ale i prospěšná.

Jako další námět na řešení dnešních problémů v ekonomice, charakteristické labilitou trhu, je tzv. „Globální Marshallův plán“. Jeho počátky se pojí k měsíci květnu roku 2003, kdy se sešli občané činní v hospodářském sektoru, politice, médiích, kultuře a zástupci organizací pro rozvojovou spolupráci s cílem něco konkrétního podniknout proti stále hrozivější situaci ve vývoji lidstva: realizace rozvojových cílů, na kterých se usnesla OSN, má být spojena s vytvořením ekosociálního rámce pro globalizované hospodářství. Idea „globálního Marshallova plánu pro celosvětové ekosociální hospodářství“ byla na světě. Tato iniciativa se velice dynamicky rozvíjela a momentálně je již podporována více než 50 organizacemi občanské společnosti a důležitými osobnostmi. K „iniciátorům prvního okamžiku“ – Římskému klubu, Evropskému ekosociálnímu fóru, nadaci Světová smlouva, Budapešťskému klubu – se brzy připojily důležité svazy z občanské společnosti a hospodářství, jako např. Svaz nevládních rozvojových organizací (VENRO), národní sekce organizace Mír na Zemi, studentská organizace AIESEC Deutschland, Spolkový svaz pro podporu hospodářství a zahraničního obchodu (BWA), národní organizace Junioři v ekonomice a jejich mezinárodní vrcholová organizace Junio Chamber International (JCI). Také na mezinárodní úrovni nachází tato iniciativa velmi pozitivní odraz.

Představitelé této iniciativy zorganizovali větší množství vlastních konferencí v různých evropských městech a zúčastnili se četných mezinárodních akcí, jako např. Světového sociálního fóra v Mombai, zasedání Parlamentu světových kultur v Ankaře, konference Parlamentu světových náboženství v Barceloně a Světového summitu informační společnosti (WSIS) v Ženevě a Tunisu. Také osobnosti ze všech oblastí sociálního života proklamovaly ochotu podpořit a připojit se k iniciativě ve prospěch globálního Marshallova plánu. V jejich čele je spolkový prezident Německa Dr. Horst Köhler, rakouský spolkový prezident Dr. Heinz Fischer, komisařka EU pro zahraniční záležitosti Dr. Benita Ferrero-Waldner a předseda Římského klubu princ Hassan z Jordánska.

Vizí Marshallova plánu je celosvětová spravedlnost, mír a udržitelný rozvoj cestou globálního partnerství – celosvětovým ekosociálním tržním hospodářstvím.

Strategií Marshallova plánu je vytvořit pro všechny ziskovou situaci, tzv. „win-win“: férové šance rozvoje pro všechny prostřednictvím financování rozvojových cílů tisíciletí; férové tržní hospodářství prostřednictvím celosvětově závazných ekologických a sociálních standardů, volného přístupu na trh a (ko)-financováním; světový hospodářský zázrak a růstový impuls prostřednictvím investičních impulsů, jakož i vzrůstající kupní síly.⁵⁴

4.2. Pomoc potřebným – charita, misie, odstranění chudoby

V souvislosti se sociální pomocí, která částečně řeší humanitární problémy společnosti, uvedu alespoň některé organizační struktury a projekty, které konkrétně naplňují jeden z principů sociálního učení církve - princip solidarity. Z mnoha vyjmenuji jen některé a to sdružení Česká katolická charita, Misijní banka ubožáků a v závěru zmíním Projekt pro odstranění chudoby.

Česká katolická charita je nezisková humanitární organizace. Je největším nestátním poskytovatelem sociálně zdravotních služeb u nás. Krédem její činnosti je pomoc bližním v nouzi bez ohledu na jejich příslušnost k rase, národnosti či náboženství. Hlavní činností Charity je pomoc potřebným na území České republiky. Jde zejména o pomoc matkám s dětmi v tísní, lidem bez přístřeší, osobám se zdravotním a mentálním postižením, sociálně slabým rodinám, drogově závislým, opuštěným starým lidem, osobám, které se ocitly v osobní krizi, migrantům a uprchlíkům, vězňům a osobám vracějícím se z výkonu trestu.

⁵⁴ Srov. www.globalmarshallplan.org.

Charita zajišťuje domácí péči, osobní asistence, pomoc uprchlíkům, provozuje domovy pro seniory, denní stacionáře, denní a kontaktní centra, poradny, azylové domy, chráněné díly, chráněné bydlení, hospice apod. Vede projekty orientované na začlenění sociálně handicapovaných do společnosti a využití volného času. Významná je i pomoc rodinám, které byly postiženy v letech 1997, 1998 a 2002 povodněmi. Důležitou součástí charitní práce je rovněž humanitární pomoc do zahraničí. Pracovníci Charity se účastní práce v odborných komisích na ministerstvech zdravotnictví a práce a sociálních věcí. Podílí se na vzdělávání studentů, pracovníků Charity i ostatních neziskových organizací v oblasti sociální, zdravotní a humanitární pomoci.⁵⁵

Existuje nespočetně akcí a činností, které Charita vykonává. Z mé osobní zkušenosti je to „finanční adopte“ dětí i starých lidí na Ukrajině, do které se zapojila i moje rodina. Životní podmínky na Ukrajině jsou velmi složité. Špatná ekonomická situace a vysoká nezaměstnanost se dotýká rodin s dětmi i starých lidí. Rodiny se často rozpadají z důvodu finančních problémů, manželské nevěry a alkoholizmu. Pracovníci Charity jezdí do těchto míst osobně a informují o neutěšeném a nedůstojném životě Ukrajinců. Je možné přispívat na jejich zabezpečení finanční částkou.

Z nespočetného množství organizací, které se zabývají misijní činností u nás i v zahraničí vybírám tu, s kterou mám osobní zkušenost a do jejichž programu na pomoc chudé vesnici v Tanzánii jsme se s rodinou zapojili. Je to *Misijní banka ubožáků* - nezisková misijní organizace, která se chce, za pomoci všech lidí, kteří cítí soucit a solidaritu s trpícími, konkrétně podílet na zmírnění bída a utrpení lidí tzv. třetího světa. Organizaci založili manželé Pavel a Mirjam Baldýnští, kteří během tří let trvající misijní práce v Tanzánii ve východní Africe zblízka poznali bídu, nemoci a nedůstojné životní podmínky domorodců. Přesvědčili se, že tyto ostudné podmínky lze s úspěchem změnit.

Cíle Misijní banky v České republice jsou tyto: výchova české společnosti k solidaritě s chudými národy s důrazem na mladou generaci, a to formou publikační a přednáškové činnosti; prevence xenofobních nálad a rasismu; shromáždování prostředků pro realizaci cílených projektů pomoci; nábor dobrovolníků, kteří by strávili jistý čas v misijních stanicích realizací těchto projektů, konkrétní realizace dohodnuté pomoci (voda, zdraví, rodina, rolnictví, podpora vzdělání mladých domorodců); vzájemná kulturní výměna; spolupráce s misijními kongregacemi a jinými humanitárními organizacemi.

⁵⁵ Srov. www.charita.cz.

⁵⁶ Srov. www.vira.cz/matka-tereza.

V souvislosti s misemi bude na místě ocenit i jejich pracovníky. Za všechny se krátce zmíním o nejznámější z nich, o misionářce Matce Tereze. Byla vzorem skromné osoby působící mezi chudými a přesto byla přijímána s velkou úctou i na nejvyšších politických místech. Narodila se 27. 8. 1910 ve Skopje, albánské oblasti Kosovo v bohaté rodině, v r. 1950 po schválení Vatikánu založila kongregaci sester Matky Terezy „Misionářky lásky“. V dalších letech zakládá několik důležitých projektů: Dům umírajících, Dům dětí, vesnici malomocných. V roce 1963 byla kalkatským arcibiskupem schválena mužská větev řádu, tzv. „Bratři misionáři lásky“. O dva roky později Matka Tereza zakládá ve Venezuele první dům svého řádu mimo území Indie. V dalších letech otevírá domy: v Římě, na Srí Lance, v Tanzánii, Austrálii, v Jordánsku, v Londýně, v USA, v Irsku. V roce 1979 získala Matka Tereza Nobelovu cenu za mír. Za svůj život dostala několik ocenění, třikrát navštívila naši zemi (r. 1992 byl jejím řádem založen útulek v Bratislavě). Matka Tereza zemřela v roce 1997, v roce 2003 byla blahořečena. V této době má řád cca 3500 sester po celém světě (ve 445 domech v 95 zemích).

Matka Tereza zanechala vzkaz pro dnešní i budoucí generace: „*Většinu času žijeme ponořeni ve stresu. Snažíme se, abychom získali vzdělání, postavení, respekt, úctu. Pracujeme na svých osobnostech, chceme se jevit v tom nejlepším světle. Hlídáme si životosprávu, abychom našemu žití přidali zdraví, výkonnost a počet dnů. Své poslání a naplnění hledáme převážně v práci. Často jí obětujeme i čas, který patří našim blízkým. Chceme se dopracovat něčeho, co po nás zůstane; chceme si svou práci zajistit životní úroveň a klidné stáří. Když pak ale přijde čas, kdy už nemůžeme pracovat, zažíváme úzkost – máme dojem, že nejen pro druhé, ale i sami pro sebe ztrácíme cenu a smysl života...*“⁵⁶

V závěru kapitoly bych ráda poukázala na projekt odstranění chudoby ve světě. Tak jak bylo zmíněno v encyklikách Lva XIII i Jana Pavla II je třeba dát nejen z přebytku bohatých, ale hlavně zapojit rozvojové země do mezinárodního hospodářství. O budoucí prosperitě či deprivaci obyvatel chudých zemí rozhodují pravidla mezinárodního obchodu a míru, rozvoji svazuje ruce zadlužení. Boj s chudobou se odvíjí také od chování a postoje každého z nás ke znečišťování životního prostředí a rovnosti mezi muži a ženami – důsledky globálních klimatických změn a diskriminace nejvíce zasahují právě nejchudší obyvatele planety.

Celosvětová snaha bojovat s extrémní chudobou ve světovém měřítku není nová a na půdě OSN se diskutuje od počátku padesátých let. Nejčastěji se projevovala ve snaze zvýšit financování tzv. rozvojové pomoci, což se ovšem nedařilo a nedaří. Již v padesátých letech

vedla tato snaha k tomu, že bylo navrženo, aby bohaté země přispívaly jedním procentem svého HDP na rozvoj chudých zemí, což bylo nakonec schváleno na Konferenci OSN pro obchod a rozvoj v roce 1964. Toto číslo bylo ovšem stále častěji napadáno, a tak v r. 1969 navrhla Světová banka jeho snížení na 0,7 % HDP. K tomu se také zavázalo valné shromáždění OSN v roce 1970. Jakkoli je tento závazek neustále opakován na konferencích a valných shromážděních OSN, je dnes většina bohatých zemí daleko za těmito závazky. Až v září roku 2000 na Summitu tisíciletí všech 189 členských států OSN spolu s Vatikánem a Švýcarskem ztvrdilo své odhodlání odstranit extrémní chudobu na naší planetě, její příčiny a následky, a to do roku 2015. Základní osnovou se stalo 8 rozvojových cílů rozpracovaných do osmnácti úkolů. Ačkoliv jsou Rozvojové cíle tisíciletí z různých stran kritizovány pro opomenutí určitých témat, úspěch představuje už jen holý fakt, že se na nich 191 států světa shodlo a k jejich plnění se zavázalo. Jedná se o těchto osm cílů:

1. cíl: Odstranit extrémní chudobu a hlad.
2. cíl: Dosáhnout základního vzdělání pro všechny.
3. cíl: Prosazovat rovnost pohlaví a posílit roli žen ve společnosti.
4. cíl: Snížit dětskou úmrtnost.
5. cíl: Zlepšit zdraví matek.
6. cíl: Bojovat s HIV/AIDS, malárií a dalšími nemocemi.
7. cíl: Zajistit udržitelný stav životního prostředí.
8. cíl: Budovat světové partnerství pro rozvoj.

K naplnění těchto cílů se zavázala i Česká republika. Jedním z kroků k jejich realizaci je i kampaň pod názvem „Česko proti chudobě“, která se snaží šířit povědomí o chudobě, o jejích rozličných podobách, o nástrojích boje s chudobou a o tom, jak souvisí s životem nás všech v České republice.

Závěr

Při studiu sociálních dokumentů římskokatolické církve jsem byla udivena hloubkou a přímostí pojmenování palčivých problémů. Uvědomila jsem si, že problémy, které se řešily dříve, se de facto neliší od těch dnešních: vykořisťování a nedostatek práce, absence svobody a spravedlnosti, zneužívání vlastnictví, ohrožení míru. To znamená, že ani dnes není jednáno s člověkem jako s důstojnou osobou. Možnost, alespoň dílčí, eliminace těchto problémů naznačují principy římskokatolického sociálního učení. Ztotožňuji se s Janem Pavlem II., že žádná z těchto otázek nemá řešení bez úvah o ozdravení dnešní rodiny, institutu manželství, postavení ženy ve společnosti, bez překonání konzumního přístupu k životu a k přírodě, atd. Stejně jako on přikládám velkou váhu politické sféře, která má určovat směr vývoje společnosti a organizovat sociální život na principech solidarity a subsidiarity. Také naše politická reprezentace měla, dle mého názoru, od přelomového roku 1989 poněkud jinak usměrňovat cestu naší nové demokracie, bránit se všemocnému trhu a hledat poučení u ostatních vyspělejších států. To např. znamená, že měla zajistit a zachovat strategické podniky, které dávají státu zisk a lidem, pro stabilitu a spokojenost, důležitou práci. Také více podporovat rodinu, která přináší společnosti to nejdůležitější - lidský tvořivý potenciál.

Východisko ze současného stavu, charakterizovaného ekonomickými rozdíly a krizí hodnot, vidím v propagování principů křesťanského sociálního učení, což jsou vlastně zásady slušného chování. Víra v Boha a v posmrtný život tedy nejsou pro realizaci tohoto učení nezbytné. Bylo několikrát řečeno, že křesťanské sociální učení je určeno nejen pro křesťany, ale pro všechny lidi dobré vůle. Na druhé straně však víra v Boha je či může být „hnacím motorem“, posilou a doplněním energie při dodržování těchto zásad. Křesťané by tedy měli být příkladem a oslovit co nejvíce lidí - politiky, podnikatelskou sféru i řadové občany. Pokud svým osobním příkladem dokáží, že správné („normální“) je být morální, pokud budou poctivě pracovat a jednat, spravedlivě smýšlet o druhých, udržovat pospolitost rodiny a věnovat jí svůj čas, budou „kvasem v těstě“, tj. životodárnou silou rozvoje společnosti. Pak naplní výzvy, které jsou jim sociálním učení církve určeny.

Resumé

V bakalářské práci jsem diskutovala význam křesťanského sociálního učení pro dnešní společnost. Práci jsem rozdělila na čtyři části. Nejprve jsem se zamýšlela nad obsahem sociálního učení církve a poukázala na důvody jeho vzniku. Ve druhé části objasňuji počátky sociálního učení církve od vydání „Borských tezí“ roku 1883 a přibližuji sociální dokumenty církve s důrazem na první a nejdůležitější sociální encykliku Rerum novarum vydanou papežem Lvem XIII. roku 1891. Ve třetí kapitole rozebírám podrobněji encykliku Centesimus annus vydanou roku 1991 papežem Janem Pavlem II. a připomínám témata, která mě, v kontextu s dnešní dobou, nejvíce oslovila. V poslední kapitole se zabývám možnostmi užití křesťanského sociálního učení při řešení aktuálních problémů dnešního světa, a to jak v oblasti humanitární, tak v oblasti ekonomické.

Název práce:

Akcenty moderního křesťanského učení

Topic:

Modern Christian social doctrine emphasis

Anotace:

Bakalářská práce se zabývá sociálním učením římskokatolické církve. Dokazuje jeho účinnost v minulosti i aktuálnost v dnešní době. Dodržování principů křesťanského sociálního učení vybízí k účinné pomoci potřebným a velí respektovat důstojnost lidské osoby v politickém i hospodářském životě a utvářet vztahy rozumné spravedlnosti.

Abstract:

This thesis deals with the modern Christian doctrine. It shows its effectiveness in the past and existence at present. Respecting the principles of the social Christian doctrine it guides to effective help to those in need and asks to respect the dignity of human being in political and economical life and to create relations in accordance with rational justice.

Klíčová slova:

Sociální učení církve, sociální encykliky, solidarita, subsidiarita, soukromé vlastnictví, práce, kapitál, humanitární organizace.

Key words:

Social church doctrine, social encyclicals, solidarity, subsidiarity, private ownership, work, capital, humanitarian organizations.

Literatura a prameny

Knižní publikace:

- 1) Arzenbacher, A., Křesťanská sociální etika: úvod a principy. CDK (Centrum pro studium demokracie a kultury, Brno 2004
- 2) Bahounek, T., Křesťanská sociologie pro každého. Arca JiMfa, Třebíč 1997
- 3) Bahounek, J., Sociální učení církve. Petrov, Brno 1991
- 4) Fiala, P. a kol., Katolická sociální nauka a současná věda: interdisciplinární analýzy sociálních encyklik Jana Pavla II. Vyšehrad, Praha 2004
- 5) Hofírek, S., Perspektivy lidskosti. Rozpravy, Melbourne 1991
- 6) Katolická církev, Sociální encykliky (1891-1991). Zvon, Praha 1996
- 7) Kanapa, J., Sociální učení církve. NPL, Praha 1964
- 8) Katolická církev (Česká biskupská konference), Žeň veřejné diskuse k listu Pokoj a dobro. Sekretariát České biskupské konference, Praha 2002
- 9) Skalický, K., Radost a naděje: Církev v dnešním světě. Karmelitánské nakladatelství, Kostelní Vydří 2000
- 10) Vymětalík, B. a kol., Cesta k člověku. Scriptum, Praha 1993
- 11) Weigel, G., Svědek naděje, životopis Jana Pavla II. Práh, Praha 2005

Církevní dokumenty:

- 1) Jan Pavel II., Okružní list Sollicitudo rei socialis ze 30. prosince 1987 (O poslání křesťanů v sociálním rozvoji národů)
- 2) Jan Pavel II., Poselství k Světovému dni míru r. 1988
- 3) 2. vatikánský koncil, pastorální konstituce Gaudium et spes ze 7. prosince 1965
- 4) Česká biskupská konference, List Pokoj a dobro, 2000

Internetové stránky:

www.hkap.cz

www.kebrle.cz/katolickedokumenty

www.vatican.va

www.cirkev.cz

www.charita.cz

www.vira.cz/matka-tereza

www.globalmarshallplan.org